

РЕЦЕНЗІЯ

**кандидата юридичних наук, професора Гопанчука Василя Степановича
на дисертаційне дослідження Кравчук Дар'ї Сергіївни на тему
«Темпоральні оціночні поняття в цивільному праві України»,
поданого до захисту у спеціалізовану вчену раду
Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня
доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми. В теорії та практиці цивільного права протягом тривалого часу точиться чимало дискусій щодо належного та ефективного застосування оціночних понять, зокрема, темпоральних.

Прості на перший погляд правові конструкції та поняття, як то «з моменту», «у момент»; «негайно»; «тимчасово»; «постійно»; «своєчасно»; «у разі необхідності»; «до»; «після»; «розумний строк»; «невідкладна потреба» не викликають особливих труднощів щодо їх розуміння, до того моменту, як перераховані поняття стають предметом судового тлумачення.

Достатньо лише пригадати той факт, що тлумачення темпорального оціночного поняття у вигляді прийменника «до» ставав предметом судового розгляду на рівні Верховного Суду (постанова Верховного Суду у справі № 815/4720/16 від 13.06.2018).

Слід погодитися з автором дисертаційного дослідження, що норми цивільного законодавства не слід перенасичувати темпоральними оціночними поняттями. Їх виважене використання в правозастосовній діяльності є значущим для забезпечення стабільного й ефективного регулювання суспільних правовідносин. Застосування темпоральних оціночних понять як засобу юридичної техніки має обумовлюватися правовими потребами законотворчого процесу у взаємозв'язку з обставинами об'єктивної дійсності, а також властивостями правового регулювання та перспективами коректного застосування темпоральних оціночних понять.

Обрана тема дисертаційного дослідження є своєчасною та значущою в контексті розроблення концепції темпоральних оціночних понять у цивільному праві України, формування науково обґрунтованої теоретичної основи для вдосконалення цивільного законодавства та забезпечення єдності судової практики.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Вивчення дисертації та наукових публікацій автора засвідчують логічність структури дослідження, що надало можливість дисертантці визначити мету, об'єкт, предмет і завдання роботи та всебічно й повно проаналізувати задекларовану тему.

У роботі використано сукупність загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціально-наукових методів пізнання, які дали змогу висвітлити й вирішити масив теоретичних та практичних питань теми дослідження.

Дисертантка проаналізувала значну кількість джерел (317 найменувань), ґрунтовно вивчила роботи інших науковців, що, на наш погляд, надало можливість вирішити наукову проблему.

Положення, висновки та пропозиції, представлені у дисертації, відзначаються належним рівнем їх обґрунтованості та системності опрацювання, що свідчить про належний рівень методологічної культури здобувача та його аналітичний потенціал в контексті оригінального науково-творчого пошуку.

Результати наукового дослідження відображено в дев'яти наукових публікаціях, серед яких чотири статі опубліковано у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття презентована у міжнародному науково-практичному журналі, а також у чотирьох тезах виступів на науково-практичних заходах.

Обрана тема дослідження відповідає Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженому наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, а також Основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки та Плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт НАВС на 2018 рік.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертація Д.С. Кравчук є першим в українській науці системним дослідженням теоретичних і практичних проблем темпоральних оціночних понять у цивільному праві України.

У роботі сформульовано низку результатів і висновків, що були отримані вперше і мають належний ступінь наукової новизни.

Так, автором вперше запропоновано наукове розуміння темпоральних оціночних понять; окреслено ознаки та функції темпоральних оціночних понять; визначено форми, у яких втілюються темпоральні оціночні поняття в цивільному праві, зокрема: «з моменту», «у момент»; «негайно»; «тимчасово»; «постійно»; «своєчасно»; «у разі необхідності»; «до»; «після»; «розумний строк»; «невідкладна потреба», «невідкладний випадок», «невідкладна необхідність», «невідкладні дії», а також здійснено їх класифікацію; проаналізовано та схарактеризовано кожен із запропонованих форм темпоральних оціночних понять, з огляду на їх лінгвістичні, часові та правові особливості, що своєю чергою дало змогу виокремити конкретну темпоральну

величину, ураховуючи її місце серед правових категорій, правове значення та функціональне призначення; здійснено класифікацію темпоральних оціночних понять залежно від запропонованих автором критеріїв; аргументовано необхідність розподілу використання темпоральних оціночних понять у договірних і недоговірних зобов'язаннях, встановлено їх специфіку та на підставі практичного застосування здійснено їх характеристику.

Крім зазначеного, у роботі містяться інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни виконаного дисертаційного дослідження.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість отриманих результатів дослідження, сформульованих положень і висновків дисертаційної роботи Д.С. Кравчук не викликають суттєвих зауважень. Висновки в дисертації сформовано відповідно до отриманих результатів, вони мають несуперечливу, вагому аргументацію, свідченням чого є використана міждисциплінарна методологія дослідження.

Дисертанткою змістовно обґрунтовується позиція про те, що специфіка темпоральних оціночних понять передбачає наявність обмеження суддівського розсуду у двох аспектах. По-перше, оціночні поняття впливають на межі розсуду судді під час реалізації цивільних норм, що їх містять. По-друге, розсуд під час застосування оцінних понять також обмежений низкою чинників, таких як загальні принципи права, правосвідомість, судова практика. Судовий розсуд під час застосування темпоральних оціночних понять у цивільному праві слід визначати не як поле для абсолютно вільного вибору наявних варіантів, а як передбачену законом можливість правозастосувача, керуючись власною правосвідомістю, прийняти оптимальне рішення, обрання якого здійснюють у межах, визначених законом, принципами права, метою та завданням цивільного судочинства, судовою практикою, усталеним розумінням темпорального оціночного поняття та іншими об'єктивними реаліями, і зумовлено обставинами конкретної справи.

Положення та висновки, наведені в дисертації, спираються на аналіз достатньої кількості теоретичних джерел, а також емпіричної бази у вигляді значного масиву судових рішень ухвалених загальними судами.

Отже, результати дисертаційного дослідження Д.С. Кравчук, які винесено на захист, є аргументованими, обґрунтованими, логічними, мають належний ступінь наукової новизни та практичне значення.

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методології наукової діяльності. Досягнення поставленої наукової мети стало можливим завдяки використанню методологічних підходів

та наукових методів пізнання. Зокрема, при вивченні стану наукового опрацювання досліджуваної проблематики використано історико-правовий метод, який дозволив дослідити формування оціночного поняття як правової категорії на різних історичних етапах України та світу, нормативну еволюцію темпоральних оціночних понять у цивільному праві, Діалектичний метод пізнання та метод абстрагування використано для вивчення предмету дослідження у його динамічному розвитку, цілісності та суперечностях. Протягом усього дослідження для формулювання дефініційних конструкцій використано логіко-семантичний метод. За допомогою методу порівняння виявлено відмінності між досліджуваними правовими явищами, а саме виокремлено темпоральні оціночні поняття серед загальних оціночних; на підставі цих відмінностей здійснено їх класифікацію. Методи аналізу й синтезу стали в нагоді під час структурування темпоральних оціночних понять для вивчення їх сутності та встановлення взаємовпливу структурних компонентів темпоральних оціночних понять, їх дослідження в аналітико-синтетичному аспекті. Не менш важливу роль під час напрацювання пропозицій з тлумачення цивільно-правових темпоральних оціночних понять відіграли методи аналогії та моделювання.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять праці фахівців у галузі цивільного та цивільно-процесуального права, загальної теорії держави і права, інших галузевих правових наук, а також наукові праці зарубіжних учених. Висновки дисертаційного дослідження ґрунтуються на нормах Конституції України, ЦК і ЦПК України, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, які містять положення щодо оціночних понять, зокрема й темпоральних. Інформаційною та емпіричною основою дослідження є судова практика, правова публіцистика, довідкові видання, статистичні матеріали.

Постановка завдань, визначення мети, об'єкту та предмету дослідження є чіткими, зрозумілими й такими, що цілком відповідають загальним вимогам. Завдання наукового пошуку виконано, мету дослідження досягнуто.

Слід констатувати, що поставлені наукові завдання виконано на належному методологічному рівні, а дисертанткою опановано необхідні компетенції для рівня доктора філософії.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено й надалі може бути використано у: науково-дослідній сфері – як основа для розв'язання та подальшого дослідження проблем тлумачення і застосування темпоральних оціночних понять; правотворчій сфері – висновки, пропозиції та рекомендації, викладені в дисертаційному дослідженні, можуть використовуватися для вдосконалення

норм цивільного законодавства, що містять темпоральні оціночні поняття; правозастосовній діяльності – у процесі розроблення загальних рекомендацій з удосконалення застосування правових норм, які містять темпоральні оціночні поняття; освітньому процесі – під час розроблення та викладання навчальної дисципліни «Цивільне право України» й інших галузевих дисциплін.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертація Д. С. Кравчук викладена українською мовою та має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України та Порядку присудження ступеня доктора філософії. Дисертація містить анотацію, список публікацій, зміст, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, які охоплюють дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел і додаток. Загальний обсяг дисертаційного дослідження – 210 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 178 сторінок.

Анотація в стислій формі відображає основні тези дослідження, викладена українською та англійською мовами, доповнена переліком публікацій здобувача, у яких висвітлено основні результати дослідження.

У **вступі** обґрунтовано сутність наукової розробленості проблеми та її значущість, вибір, підстави та вихідні дані для опрацювання предмету дослідження, охарактеризовано, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету дослідження, окреслено поставлені завдання наукового пошуку, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, описано використані методи пізнання, емпіричну базу, аргументовано необхідність проведення дослідження та наукова новизна отриманих результатів, зазначено про особистий внесок здобувача й інформацію щодо апробації матеріалів дисертації.

У **розділі 1 «Теоретико-правові та методологічні засади дослідження темпоральних оціночних понять у цивільному праві України»** проаналізовано стан наукового розроблення та еволюція цивільно-правового регулювання оціночних понять у цивільному праві, окреслено методологію дослідження темпоральних оціночних понять, визначено поняття, ознаки та функції темпоральних оціночних понять у цивільному праві.

На основі різноманіття підходів до тлумачення оціночних понять, їх місця в цивільному праві та притаманних їм ознак сформуовано висновок, що темпоральні оціночні поняття – це не конкретизовані законом оціночні поняття, що стосуються часових меж існування певних правових явищ, процесів, дій та передбачають самостійний вибір учасником цивільних правовідносин варіанта поведінки шляхом вільної оцінки відповідно до конкретної правозастосовної ситуації, але в допустимих правових межах.

У **розділі 2 «Класифікація та характеристика темпоральних оціночних понять у цивільному праві України»** запропонована авторська

класифікація темпоральних оціночних понять у цивільному праві, а також здійснена характеристика темпоральних оціночних понять у договірних та недоговірних зобов'язаннях.

Так, автором запропоновано наступну класифікацію темпоральних оціночних понять: 1) за підставами їх виникнення: законодавчо встановлені – ті, що закріплені в законах й інших нормативно-правових актах цивільного законодавства; договірні – встановлені за домовленістю сторін; 2) за характером визначеності: вказують на точний момент, подію, з яким пов'язують юридичні наслідки (у момент народження, з моменту створення, з дня, до, після); узагальнені – визначають орієнтири, з якими необхідно пов'язувати юридичні факти (розумний строк, у разі необхідності, невідкладна потреба); відносно визначені – вказують на абстрактний проміжок часу, з яким пов'язані певні юридично значущі дії (постійно, тимчасово, негайно); 3) за правовими наслідками: правовстановлюючі – ті, що пов'язані з виникненням цивільних правовідносин, окремих прав й обов'язків; правозмінюючі – ті, що спрямовані на зміну цивільних правовідносин, окремих прав та обов'язків; правоприпиняючі – ті, що пов'язані з припиненням цивільних правовідносин, окремих прав й обов'язків.

У розділі 3 «Теоретико-правові проблеми тлумачення та застосування темпоральних оціночних понять у цивільному праві України» проаналізовано особливості тлумачення цивільно-правових норм, що містять темпоральні оціночні поняття, досліджено специфічні особливості застосування цивільно-правових норм, що містять темпоральні оціночні поняття та висвітлено практичні аспекти реалізації судового розсуду під час застосування цивільно-правових норм, що містять темпоральні оціночні поняття.

Дисертанткою акцентовано у вагу на тому, що тлумачення темпоральних оціночних понять не перетворює і не має перетворювати їх на власне нові правові норми уточнювального характеру. Якщо таке відбувається (а це можливо лише за офіційного нормативного тлумачення), то йдеться вже не про інтерпретацію, а про правотворчість, яка змінює закон, оскільки змінюються якісні характеристики поняття, а відповідно змінюється і порядок правового регулювання – можливість розсуду замінюється формальною визначеністю. Наслідком інтерпретації має бути встановлення лише певних стандартів оціночного поняття, що полегшить його розуміння та застосування на практиці, проте поняття має залишатися оціночним і не набувати ознак чіткої визначеності.

Після кожного розділу й дисертації загалом сформульовано **висновки**, у яких висвітлено зміст розглянутих питань. Висновки відповідають отриманим результатам, мають належну аргументацію та достатній рівень достовірності.

Список використаних джерел охоплює 317 найменувань.

Зазначене дозволяє стверджувати, що дисертація Д. С. Кравчук відповідає встановленим вимогам і є завершеною науковою працею, результати якої виконують актуальне наукове завдання – обґрунтування розробки концепції темпоральних оціночних понять у цивільному праві України.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження Д. С. Кравчук на тему «Темпоральні оціночні поняття в цивільному праві України» може бути рекомендовано для використання в освітньому процесі закладів вищої освіти юридичного профілю, у науково-дослідних розробках наукових установ, під час підготовки наукових публікацій та монографій, планування досліджень за цим напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу, необхідно спрямувати увагу на деякі дискусійні питання, які потребують, на нашу думку, додаткової аргументації або пояснень під час захисту.

По-перше, досліджуючи у підрозділі 3.2. специфічні особливості застосування цивільно-правових норм, що містять темпоральні оціночні поняття автору слід було б окремими питанням проаналізувати специфіку впливу темпоральних оціночних понять в цивільному праві на сферу цивільних процесуальних правовідносин. Це, своєї черги, дозволило б дисертантці виявити як спільні, так й відмінні риси прояву темпоральних оціночних понять у споріднених галузях права.

По-друге, у додатках до роботи відсутні акти провадження результатів дисертаційного дослідження в правотворчу сферу, враховуючи той факт, що на стор. 121 та 123 роботи міститься пропозиція законодавчого змісту щодо доцільності внесення зміни до ст. 1164 ЦК України.

Ці зауваження і побажання є рекомендаційними, загалом не позначаються на позитивній оцінці дисертації та спрямовані на поглиблення наукової дискусії під час прилюдного захисту.

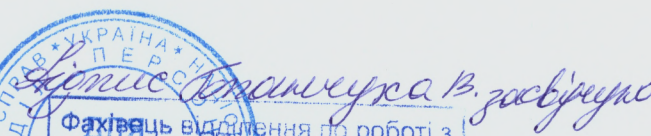
Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій автора фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Д. С. Кравчук виконана на належному науково-теоретичному та методологічному рівнях, достатньою мірою наповнена елементами наукової новизни та є самостійним, творчим дисертаційним дослідженням.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам. Дисертація Кравчук Дар'ї Сергіївни на тему «Темпоральні оціночні поняття в цивільному праві України», представлена на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, у

якому отримано науково обґрунтовані результати, що відзначаються новизною для реформування цивільного законодавства України в умовах європейської інтеграції, за своїм змістом відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, встановленим у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 р. № 283), наказу МОН України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 р.) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Кравчук Дар'я Сергіївна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Рецензент,
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної
академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, професор**

Василь ГОПАНЧУК

Фахівець відділення по роботі з
персоналом постійного складу
відділу персоналу НАВС

Анна Шуміленко